

Antropologija globalizacije (I)

Države dobivaju ozbiljne zamjene

Iz knjige francuskog etnologa i političkog antropologa, koja je u biblioteci XX vek objavljena prošle godine u prevodu Ane A. Jovanović, *Dani* će u narednih nekoliko brojeva objaviti dijelove III poglavlja, koje se bavi političkim aspektima globalizacije

Piše: **Mark Abeles**

NACIONALNA DRŽAVA NA ZALASKU?: Tokom 20. veka nacionalna država postala je preovlađujuća politička formacija na svim kontinentima. Hladni rat i politika velikih sila samo su ojačali hegemoniju nacionalne države. I u takozvanom trećem svetu, odlika postkolonijalnog razdoblja bila je težnja ka jačanju države; ponegde se ona naprosto uvozila i implantirala. Međutim, već dvadesetak godina u središtu svih rasprava o globalizaciji upravo se nalazi nacionalna država, kao otelotvorenje načina upravljanja i unitame predstave o zajednici na omeđenoj teritoriji.

Jedno od stalno iznova postavljanih pitanja tiče se sudbine nacionalne države. Poklonici globalističkih teza njeno slabljenje smatraju važnim pokazateljem preobražaja koji su otpočeli krajem 20. veka. Protivnici globalizacije osporavaju, međutim, ovu pretpostavku o propadanju države; odlučno tvrde da država, kao oblik upravljanja, ne samo da nije oslabljena nego pred sobom ima lepu budućnost; štaviše, ona može postati delotvorni instrument nove transnacionalne dinamike. Da se bi razumeo dalekosežan značaj ove rasprave, treba imati na umu da ona u dva tabora deli političke teoretičare i praktičare koji ne samo što donose zaključke nego i predviđaju dalja strateška usmerenja; naime, pripadnici svakog od dvaju sukobljenih tabora imaju u vidu razvoj postojećeg stanja stvari i mogućnosti poboljšanja institucionalnih mehanizama.

Kakav stav zauzima antropologija u odnosu na takav pristup, čije ćemo glavne elemente pokušati da ustanovimo? Ona nije čekala izazove globalizacije da bi počela da razmišlja o postojanju i drugih mogućih paradigmi, pored one kakvu

nudi nacionalna država. Čak se može tvrditi da se originalnost političke etnografije prvenstveno ogleda u težnji ka otkrivanju onih sistema koji nemaju zajedničkih svojstava sa našom zapadnom tradicijom. Politička etnografija je proučavala veoma različite načine organizovanja i vladanja, tako da se uobičajen obrazac države tu pojavljuje samo kao jedan od mogućih raznolikih načina ustrojavanja vlasti. Zato antropolozi nisu iznenađeni idejom da se danas ocrtava nov tip upravljanja. Na osnovu svoga iskustva, oni su kadri da ponude analize čiji je zajednički imenitelj izbegavanje nacionalne države kao središnje formacije, što je povremeno zagorčavalo diskusije o današnjim promenama u oblasti politike.

O čemu je, u stvari, reč? Gotovo je svuda primetno do koje mere je otvaranjem tržišta oslabljena nacionalna država. U mehanizmima vladanja sve su veći značaj imale finansije; sve se odvija kao da razvoj svetske ekonomije sužava prostor odlučivanja dat onima koji upravljaju državom. Ovo slabljenje suvereniteta neodvojivo je od kolektivne svesti o smanjenju regulative, dok tržišta sve više osvajaju naša društva i društvene delatnosti. Zato su neki analitičari koristili izraz "uzmicanje države", a neki su otišli tako daleko da su već zamislili gašenje ovog tipa organizacije.



U mehanizmima vladanja sve su veći značaj imale finansije; sve se odvija kao da razvoj svetske ekonomije sužava prostor odlučivanja dat onima koji upravljaju državom



Izvesno je, u svakom slučaju, da su nacionalne vlade videle kako im se smanjuje mogućnost inicijative. Država gubi svoju moć zato što širenje transnacionalnih snaga umanjuje kontrolu kakvu su sprovodile pojedine vlade nad aktivnostima svojih građana i drugih naroda. Rastuća pokretljivost kapitala, koja je posledica razvoja globalnih finansijskih tržišta, narušila je raniju ravnotežu moći između države i tržišta; pritisnula je državu da razvija one politike koje pogoduju tržištu, tako što će smanjivati javni deficit i socijalna davanja, skresati poreze, privatizovati tržište rada i ukinuti regulativne mehanizme. U takvom kontekstu, ono što su tradicionalno bile delatnosti države (odbrana, ekonomija, zdravstvo, pravosuđe i bezbednost) više ne mogu da se odvijaju a da se ne institucionalizuju novi oblici multilateralne saradnje. Zato smo svedoci asimetrije uspostavljene između vlasti koju vrši država spram društva i, s druge strane, njenog ograničenog uticaja na ekonomiju u okviru vlastite teritorije. Taj uticaj je nužno oslabljen zbog ubrzanog uključivanja nacionalnih ekonomija u "globalnu tržišnu ekonomiju".

Kao što su pokazali Žani i Džon Komarof, takva situacija minira nacionalnu državu na tri načina: 1) ona gubi kontrolu nad novcem i trgovin-



O autoru

Mark Abeles je francuski etnolog i politički antropolog. Mentor u radu na doktorskoj tezi bio mu je Klod Levi-Stros. Od 1979. do 1995. godine radio je kao rukovodilac istraživanja u Laboratoriji socijalne antropologije u Parizu, a 1995. godine u tom gradu osnovao je Laboratoriju za antropologiju društvenih ustanova i organizacija (LAIOS) i bio njen direktor do 2010. godine. Danas je Abeles direktor Francusko-argentinškog centra u Buenos Airesu. Neke od njegovih novijih knjiga: *Etnolog u Narodnoj skupštini* (*Un ethnologue a l'Assemblée*, 2000), *Novi bogataši. Etnolog u Silikonskoj dolini* (*Les Nouveaux Riches: un ethnologue dans la Silicon Valley*, 2002), *Politika preživljavanja* (*Politique de la survie*, 2006), *Peking 798* (*Pekin 798*, 2011). Pre ove knjige, u Biblioteci XX vek 2001. godine objavljena je Abelesova *Antropologija države* (*Anthropologie de l'Etat*, 1990).



skim razmenama, i na tom polju pojam granice postaje sve beznačajniji i neprikladan; 2) transnacionalne kompanije više nisu vezane za jedno mesto i svoje sedišta mogu da zasnuju gde žele; 3) transnacionalni poredak javlja se naporedo sa masovnim kretanjima ilegalnih radnika koji prelaze granice država i kontinenta. Kao da je globalizacija promenila pravila igre: fleksibilna akumulacija i dominacija finansijskog kapitala povećale su ekonomsku zavisnost; istovremeno, politika strukturnog prilagođavanja, koju u slučaju zemalja u razvoju podstiče Međunarodni monetarni fond, ograničila je manevarski prostor nacionalnih država. Dodali bismo da su države sve manje kadre da vrše preraspodelu jer danas više nemaju dovoljno resursa; ta je pojava još izrazitija u zemljama trećeg sveta, gde su programi strukturnog prilagođavanja i mere štednje do-

prineli umanjuju tih resursa.

Zbog svoje izloženosti međuvladinim i transnacionalnim uticajima, savremena država deluje unutar regionalnih i globalnih dinamičkih procesa; promene koje doživljava nužno su povezane s tim mnogobrojnim interakcijama. Prema tome, došlo je do prave desakralizacije suvereniteta, utoliko što su javne politike svake države snažno uslovljene ekonomskom i finansijskom stvarnošću koju više nije moguće kontrolisati na nivou nacije. Kada je reč o teritorijalnosti, valja imati na umu i izvanredno bujanje metropola transnacionalnog kapitalizma: "globalnih urbanih centara" gde je koncentrisan značajan deo globalne ekonomske moći i gde se ta moć snažno valorizuje. Još jedan važan činilac koji je doveo do slabljenja tradicionalnih državnih mehanizama je stvaranje krovnih organizacija koje povezuju u celinu velike oblasti zemljine kugle: takve su Evropska unija, a na američkom kontinentu Mercosur (zajedničko tržište latinoameričkih zemalja) i Alena (severnoamerički dogovor o slobodnoj trgovini); na azijskom tlu to su Asean (udružene grupe zemalja jugoistočne Azije) i Apec (organizacija za ekonomsku saradnju zemalja azijskog Pacifika). U njima se vide obrasci

upravljanja primereniji zahtevima globalizovanog sveta i novom, znatno složenijem poretku stvari. Sve mnogobrojnije "inter" i "trans" nacionalne organizacije - od Ujedinjenih nacija i njenih agencija, pa sve do grupa za pritisak i raznoraznih društvenih pokreta - odraz su laganog izvitoperavanja forme i dinamike koje su ranije bile svojstvene državi i civilnom društvu. Država je postala arena na kojoj planiranje (policy-making), zbog uticaja transnacionalnih mreža, nije celovito i zaokruženo nego je fragmentirano, rascepkano.

Globalizaciji je svojstveno i uvođenje nadnacionalnih politika u regionalnim okvirima: u tom pogledu, za primer se može uzeti Evropska unija, koja razvija međuvladine oblike saradnje ali istovremeno i jedinstvenu evropsku strategiju u oblastima kao što su poljoprivreda i regionalne politike, uz stvaranje ili jačanje prekograničnih ekonomskih mreža. Videli smo, međutim, da čak i u Americi ili na Pacifiku jačaju međuregionalne diplomatske inicijative. Na međunarodnom planu napravljen je ogroman pomak u odnosu na sredinu 19. veka, kada su organizovane svega dve ili tri međudržavne konferencije; jer, danas ih se svake godine održava na hiljade.

Multilateralno dejstvo nesumnjivo je uslovljeno potrebom da se organizuje saradnja na bezbednosnom planu u raznim oblastima kao što su borba protiv terorizma, šverc droge, ilegalna imigracija ili pedofilija. Pojedine države teško se mogu samostalno suočiti sa ovim problemima. Stoga unilateralno dejstvo i neutralnost više nisu uverljive strategije odbrane. Globalne i regionalne bezbednosne institucije dobile su nov značaj. Isto tako, vojne industrije podrazumevaju nužnost uspostavljanja transnacionalnih oblika saradnje i zajedničke proizvodnje; to je oličeno u džoint-venčers kompanijama, združenim firmama, podizvođaštvu. Suočena sa globalizovanim nasiljem, nacionalna bezbednost morala je da dobije multilateralni karakter. Danas se ono čime se ranije bavila jedna država može uspešno savladati samo saradnjom i zajedničkim radom više nacionalnih država.

Da li je država, onakva kakvu je Veber definisao - na osnovu monopola sile koji se ostvaruje na određenoj teritoriji - danas na putu da odumre? Treba li govoriti o nestajanju države ili tvrditi, kao što neki čine, da "moramo sebe promišljati ne-

zavisno od nje”? Nadteritorijalna dimenzija mreža i procesa neposredno ugrožava ideju suvereniteta. Bar je tako ukoliko smatramo, kao Jan Art Solte, da suverenitet znači težnju države da proglaši zakon koji je vrhovni (u odsustvu svake druge nadređene vlasti), sveobuhvatan (jer se odnosi na sve aspekte društvenog života) i isključiv (jer ima nepodeljenu vlast). Međutim, danas su ambicije države ograničene potrebom da se uspostave međuvladini oblici saradnje i da ojačaju prekogranični i infradržavni vidovi solidarnosti.

Na delu je jedan oblik stratifikovanog načina javnog upravljanja (multilayered public governance) koje je mnogostruko polarizovano - globalno, regionalno, lokalno. Ono treba da se uskladi sa razvojem privatnog oblika upravljanja: nevladinim organizacijama, fondacijama, think tankovima, trgovinskim udruženjima, mafijaškim strukturama. Nimalo slučajno, mnogi programi za koje je ranije bila zadužena država blagostanja danas su privatizovani i predati u nadležnost nevladinih organizacija. Evo brojki za poređenje: u tim programima zastupljenost nevladinih organizacija od 1973. do 1988. godine bila je šest odsto, dok se devedesetih popela na 30 odsto; zatim, ogromno je porastao budžet nevladinih organizacija kao što su CARE (najveća humanitarna organizacija za ukazivanje pomoći na ugroženim područjima), MSF (udruženje lekara bez granica) ili OXFAM (konfederacija 17 humanitarnih organizacija). Na dugoročno planiranje (policy-making) odsad utiču transnacionalni akteri potekli iz ovakvih organizacija. Njihove aktivnosti bile su uočljive u multilateralnim pregovorima o klimatskim promenama. Na toj ravni nezamisljivu ulogu imaju fondacije kao što je Fordova, koja je dala ekonomske stručnjake za održivi razvoj i promovisala zelenu revoluciju; zatim, jedan od najpoznatijih skupova čiji je cilj planiranje globalne ekonomske budućnosti svakako je Svetski ekonomski forum u Davosu. Na polju ekonomije stvorene su moćne poslovne asocijacije kao što je World Business Council osnovan 1995. godine ili fondacije Packard i Rockefeller koje su aktivne u oblasti uređenja i zaštite životne sredine.

Prema tome, ako država i preživi, biće to po cenu odustajanja od dosadašnje težnje da bude jedino središte svakog oblika regulative. Državnom suverenitetu je odzvonilo; otpočelo je razdoblje postsuve-



Globalne i regionalne bezbednosne institucije dobile su nov značaj. Isto tako, vojne industrije podrazumevaju nužnost uspostavljanja transnacionalnih oblika saradnje i zajedničke proizvodnje

rene države, znatno proširene i uključene u širi proces složene i stratifikovane regulative, što jača ulogu civilnog društva. Teritorija i država više nisu povezane na isključiv način; uvedeni su nivoi upravljanja koji se prostiru unutar i izvan granica. Ustanovljeni su novi oblici multilateralne i globalne politike. Godine 1909. postojalo je 37 međunarodnih vladinih organizacija i 176 međunarodnih nevladinih organizacija; sredinom devedesetih prvih je bilo 5.500, a broj drugih narastao je na 90.260. Stvorena je gusta mreža aktivnosti pri novonastalim organizacijama i forumima kao što su Ujedinjene nacije, G8, Međunarodni monetarni fond, Svetska trgovinska organizacija i Evropska unija.

POMERANJE POLITIČKE RAVNI, RASPRAVE I KONTROVERZE: Svedoci smo, danas, oštih rasprava i sukoba mišljenja oko uticaja globalizacije na političku ravan i na načine upravljanja. Pojam državnog suvereniteta, koji je bio od najveće važnosti u oblasti političke filozofije i akcije, sada je doveden u pitanje zbog ekonomske međuzavisnosti sveta i potrebe da se upravljanje finansijskim i ljudskim tokovima stavi u šire okvire. Razume se, granice i dalje postoje; to su one teritorijalne međe zahvaljujući kojima razlikujemo nacionalne države po njihovim osobenostima. Osim toga, kao što rečito svedoče današnji sukobi u svetu, i dalje je gotovo svuda prisutan zahtev za puno ispoljavanje državnog suvereniteta. Međutim, politika velikih sila, koja je svoj vrhunac doživela tokom hladnog rata i konkretizovala se u polarizovanom svetskom poretku i dubokom jazu između Istoka i Zapada, danas je ustupila mesto složenijoj stvarnosti; nju odlikuje dvostruki proces. S jedne strane, naime, postoji prividna hegemonija jedine supersile, Sjedinjenih Država; s druge, primetno je da ta organizovana moć slabi pred nasiljem, onim koje je svoj najspektakularniji izraz dobilo 11. septembra. "Razučnost i rascepanost međunarodnog nasilja, koje danas ima više so-

cijalni nego politički karakter, dezorijentiše topovske cevi i obezmislava snove o antiraketnim projektilima", piše Bertran Badi.

Jedan od najvidljivijih učinaka globalizacije je veliki porast nejednakosti, pre svega između Severa i Juga, kao i rastakanje tradicionalnog socijalnog i kulturnog tkiva. U takvom okruženju, pojava novih vidova nasilja, koji podrazumevaju manje-više sofisticirane načine samožrtvovanja, izmenila je klasične okvire polemologije. Državna sila više nema monopol; odsad je najvažnije dejstvo razućenih mobilnih mreža, nevezanih za određene teritorije. Time su uzdrmane pređašnje strategije čija je prvenstvena odlika bilo centralizovano ustrojstvo; a one su, velikim delom, počivale na industriji naoružanja.

To je najava pojave koju Bertran Badi naziva "nemoć sile". Savremeni međunarodni odnosi, primećuje on, ušli su u novo razdoblje. Logika sile predstavlja, u punom smislu reči, istorijsku provokaciju; jer, ona neizbežno dovodi do nestabilnosti i sukoba. Drugim rečima, mondijalizacija je korenito promenila predstavu o sili zasnovanoj na primatu nacionalne države; na mondijalizovanoj sceni, tokovi terorizma imaju isti intenzitet kao protok informacija koji ih, štaviše, umnožava. Možda je vreme da postanemo svesni zastarelosti onog mehanizma upravljanja koji je bio prisutan i delatan u celom 20. veku. Globalizacija je, dakle, dovela u pitanje nacionalnu državu, koja se temeljila na načelu izomorfizma naroda, teritorije i legitimnog suvereniteta. Rastući broj deterritorijalizovanih grupa, "razno-liko dijaspore" gotovo svuda na planeti, uzrokovao je stvaranje novih, translokalnih formi solidarnosti.

Nastale su nove identitetske konstrukcije nadnacionalnih razmera. Na svoj način, državne politike doprinose daljem održavanju ovakve situacije, pošto za posledicu imaju migratorna kretanja. Ardžun Apaduraj je istakao veliku heterogenost tih vidova kruženja stanovništva. Izbeglice, kvalifikovani industrijski radnici, službenici

međunarodnih organizacija i turisti predstavljaju, na primer, veoma različite tipove migranata. Ipak, u svim nabrojanim slučajevima, kretanje u planetarnim razmerama uslovalo je nove subjektivne reference; identifikovanje sa teritorijom i državom postaje, tako, sve više anahrona pojava. Izbeglice, turisti, studenti, radnici migranti - sve su to izmeštene "transnacionalne" grupe. Po Apaduraju, nacionalna država se temeljila na postojanju teritorijalnih granica. Sa završetkom hladnog rata, svet je izgubio svoju pređašnju podeljenost na dva pola i zamenio je jednopolarnim multicentričnim ustrojtstvom, kao posledicom ekonomske integrisanosti planete. Nacionalizmi nipošto nisu nestali, ali više nemaju državne okvire. Sada identiteti imaju infradržavne ili supradržavne referentne tačke, pa dolazi do novog raspirivanja etničkih nacionalizama čije su dimenzije transnacionalne; njih treba razmatrati u kontekstu masovnih migracija i imati u vidu da im u prilog ide nagli razvoj digitalnih tehnologija i mogućnost da se poruke šalju s kraja na kraj planete. Tako nastaju "dijaspore s raznim grupama zatvorenim u svoje mehure; te dijaspore međusobno se razlikuju i predstavljaju melting pot novog političkog postdržavnog poretka."

Jedan od krajnjih zaključaka ka kojem vode Apadurajeva zapažanja glasilo bi da smo zakoračili u postdržavno razdoblje. Nove vidove organizovanja, koji su od politički presudnog značaja za različite oblasti poput zaštite prirodne sredine, ekonomije ili humanitarne delatnosti, odlikuju protočnost i gipkost - osobine korenito različite od krutih struktura tradicionalnih državnih aparata. Za taj novi politički model, neposredno ukorenjen u civilno društvo i poletno nadređen državnim granicama, karakteristične su nevladine organizacije koje velikom brzinom niču svuda na planeti, često zbog njenih kriznih žarišta. Takvo transdržavno ustrojstvo, sve svojstvenije mondijalizovanom svetu, nameće stvaranje novih mreža solidarnosti i manje krutih, promenljivih načina delovanja. Nastaju novi oblici postdržavnih suvereniteta; ideja patriotizma nije izgubila, međutim, svoju vrednost - utoliko što je odsad na delu "pokretljivi, višestruki i kontekstualni" patriotizam.

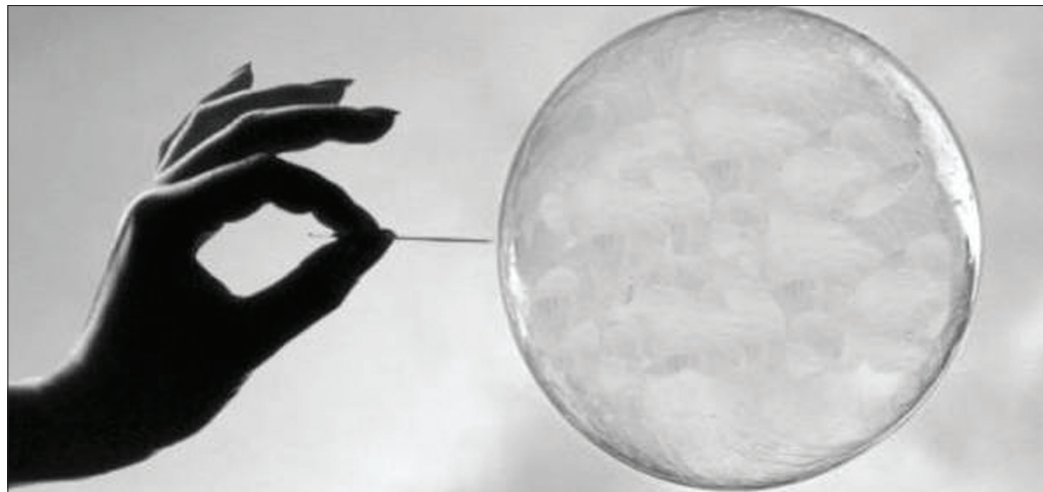
Apaduraj se nadovezuje, zapravo, na teze politologa Džejmsa Ro-

znoa: po mišljenju ovog teoretičara, država više nema ključnu ulogu u svetu gde je primat dobilo "upravljanje bez vlade". Jer, upravljanje se više ne svodi samo na one ustanove i organizacije koje su formalno zadužene za međunarodne poslove. Ono odsad podrazumeva naredbodavne mehanizme ustrojavanja društvenog sistema i načina delovanja tako da se sistemu osiguraju bezbednost, napredak, celovitost, red i kontinuitet. Rozno koristi pojmove kontrole i manevrisanja (steering).

Može li se govoriti o globalnom upravljanju? Da, ako pod tim podrazumevamo održiv i delotvoran sistem pravila primenljiv u odsustvu političke i legalne vlasti, a koji ne poznaje geografske granice. Odlikuje ga bezbroj mehanizama kontrole, što od njega čini multidimenzionalni proces nepotčinjen nekom formalnom, jednoznačnom

"upravljanja bez vlade" ustupa mesto organizacijama koje stvara civilno društvo. To se odvija po dvosmernom načelu "odozgo nadole" i "odozdo nagore" (top-down i bottom-up). Odraz ovoga su, na jednom kraju lanca, nove međuvladine institucionalne strukture koje osnivaju državni aparati; na drugom kraju lanca došlo je, pak, do stvaranja organizacionih formi usklađenih sa zahtevima javnosti i imperativima ekonomskog života.

Upravljanje kakvo opisuje Rozno hibridnog je karaktera; tu koegzistiraju tradicionalni oblici vlasti i korenito novi, dosad neviđeni posredujući mehanizmi između gornjih i donjih nivoa. Ovaj vid upravljanja uključuje ne samo političku ravan nego i druge aktere potekle iz civilnog društva. U svetu kojem sve više prete raznovrsne turbulencije - terorizam, porast nuklearnog naoružanja,



vrhovnom autoritetu. Rozno u tome vidi novi vid anarhije, upravo zbog odsustva nadređenog autoriteta i činjenice da fleksibilnost i rast broja mehanizama kontrole uspešno uništavaju svaku mogućnost postojanja središnje vlasti.

U posthladnoratovskom svetu nastali su novi oblici manevrisanja, bolje prilagođeni promenama i dejstvu novih komunikacionih tehnologija. Više ne postoji jedinstveni svetski poredak nego samo "koherentni džepovi", delatni na različitim nivoima. Već i sama ideja državnog suvereniteta podrivena je činjenicom da su se pojavili mnogobrojni mehanizmi kontrole unutar i izvan državne jurisdikcije. Zbog mogućih nereda i nestabilnosti svojstvenih toj novoj multicentričnoj konfiguraciji, dolazi do mnogobrojnih pomeranja mesta iz kojih se upravlja; njihov broj raste na ravniama koje su "infra" i "supra" državne.

Naporedno sa time, proces

nja, mafijaške krijumčarske strukture - nameće se nužnost transdržavnog upravljanja. Jačanje onih tela čiji je cilj da obezbede regulativu u širim razmerama simptomatično je za onu vrstu evolucije koja je Bertrana Badija navela da jasno istakne pitanje "sveta bez suvereniteta". Polazeći sa sličnog stanovišta, Ulrich Bek je globalizaciju definisao kao društvo bez države-sveta, bez svetske vlade. Posređi je neorganizovani kapitalizam u stalnoj ekspanziji. Po ovom sociologu, novitet nije u pojavama interakcije niti u uspostavljanju gustih i prekograničnih mreža, već u načinu na koji ljudi opažaju tu pojavu transgraničnih struktura i taj "nelokalizovani" karakter zajednice. Od sada je svako svestan postojanja globalnih ekoloških opasnosti i stvarnosti kakvu predstavljaju transkulturni odnosi. Sa iskustvom Evropske unije, uticaj i moć transdržavnih aktera postali su merljivi i očigledni.

(Nastaviće se)

Rastući broj deterritorijalizovanih grupa, "raznolike dijaspore" gotovo svuda na planeti, uzrokovao je stvaranje novih, translokalnih formi solidarnosti